

Liberaalne või kapitalistlik turumajandus – selles on küsimus

Paul Tammert, majandusteaduste magister

Autor avab riigi majandusmodelit käsitleva diskussiooni ja analüüsib ühistulise ettevõtlusvormi rolli selles modelis.

Esitletav majandusmodel põhineb sotsiaalse elukorralduse (Hechter, Horne 2003)¹teoorial, mida Aaron Wildavsky (Wildavsky, Webber 1986) on laialdaselt kasutanud riigi fiskaalpoliitika analüüsimisel. Uurimismeetod lähtub loogilisest diskursusest ja tugineb juhtumianalüüsile.

Rahvusvahelistes võrdlevates uuringutes on Eesti majandusmodelit määratletud valdavalt vaba turumajandusena (CIA ... 2008). Teadusringkondades tunnustatud üldise arusaama järgi loetakse turg vabaks ja hind õiglaseks, kui pakkujad ja ostjad on vabad oma otsuse langetamisel. Järgnevas töös esitatakse üks võimalik arusaam riigi majandusmodeli kirjeldamise meetodist ning uuritakse juhtumianalüüsi meetodit rakendades, kas Eestis on hinnad õiglased.

Artikli esimeses osas vaadeldakse poliitika kirjeldamisel kasutatavat jaotust ning hinnatakse selle ja võimalike alternatiivide rakendatavust riigi majandusmodeli analüüsimisel.

Artikli teises pooles uuritakse leitud modeli rakendatavust juhtumianalüüsi baasil, võttes aluseks loomuliku monopoli², praegusel juhul AS-i Tallinna Vesi juhtumi. Käsitletava juhtumianalüüsi abil on võimalik selgitada ühtlasi ühistu kui ettevõtlusvormi rolli vabas turumajanduses.

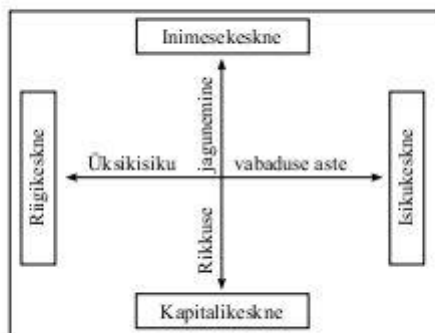
Mõtleme, kuid mitmes dimensioonis?

Eesti poliitilises kõnepruugis ja ka majanduspoliitilises mõtlemises domineerib ühedimensiooniline ehk ühemõõtmeline, vasak-parempoolses paradigmas püsiv mõtlemine, mis olemuslikult õhutab vastandumist ja konflikte. Selline jaotus juurdus Prantsuse ja Frankfurdi parlamendis, kus paremal pool istusid monarhia kaitsjad ning vasakul vabariigi pooldajad. Seega algupäraselt tähendas vasakpoolsus reformiste ja parempoolsus konservatiive. Tänapäeval taotleb enamik parteisid reforme, kuid nende suunad on kohati lausa vastandlikud. Seetõttu on selline jaotus oma algupärase tähenduse minetanud. Eesti kõnepruugis räägitakse parempoolsusest harilikult nii majanduslike vabaduste kui ka olemasolevat rikkuse jaotust säilitada tahtvas kontekstis. Vasakpoolsust kasutatakse taas valdavalt rikkuste ümberjagamise kontekstis, kusjuures mõeldakse rikastelt võtmist ja vaestele andmist.

Buffalo ülikooli füüsikud Dejan Stojkovići juhtimisel on universumi protsesside modelleerimise käigus jõudnud huvitavale järeldusele: meie universumile aluse pannud Suure Paugu ajal oli ruum ühemõõtmeline. Alles hiljem, protsessi arenedes tekkis teine mõõde ning veelgi hiljem kolmas mõõde (Science ... 2011).

Ilmselt oleks ka Eestis aeg poliitilistes diskussioonides üle minna vähemalt kahemõõtmelisele mõtlemisele. Sellekohaseid katsetusi on maailmas tehtud palju, kuid see ei ole selle artikli teema. Seetõttu pakun välja kaheteljelise vabadust mõõtvat ja rikkuse jagunemist hindavat süsteemi (joonis 1). Süsteemi selgitamiseks defineerin kõigepealt artiklis kasutatavad mõisted.

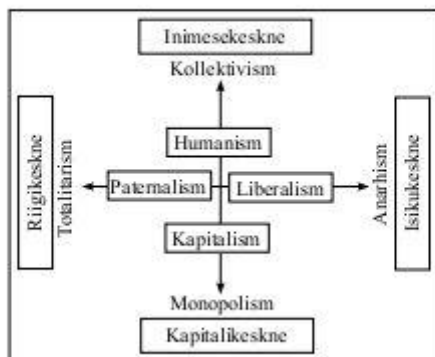
Joonis 1. Kahemõõtmeline ühiskonnakäsitus, milles üks telg mõõdab riikuse jagunemist ja teine üksikisiku vabadust

Märkus: Joonised 1–11, 13 ja 14 on autori koostatud.

Vabadus tähendab inimese õigust toimida oma tahte kohaselt, realiseerida oma töö tulemit turul välise sunnita ning kasutada saadud tulu oma äranägemise järgi heaolu loomiseks. See oleks absoluutse vabaduse seisund. Tegelikkuses piiravad inimese vabadust loodusseadused, teiste isikute vabadused ning sootsiumi kui terviku jätkusuutlikkusest tulenevad vajadused. Sootsiumi kui terviku moodustab organisatsioon, mis võib tegutseda ettevõtte, riigi jms vormis. Inimese võime ületada vabadusi piiravaid takistusi sõltub tema teadmistest, kogemustest, julgusest ning maailmanägemisest. Teiste isikute huve mitteamestav vabadusetaotlus tähendab anarhismi ning üldine, kuid teiste huve arvestav üksikisiku vabadus liberalismi (joonis 2).

Joonis 2. Ideoloogiad, mis esindavad vastavat vabaduse või riikuse jagunemise kontseptsiooni

Inimene on vaba, kui tal on piisavalt teadmisi ning ta julgeb ja tahab ise otsustada ning esilekerkivaid probleeme lahendada. Kuid vabadus tähendab ka vastutust langetatud otsuste ja isikliku tegevuse tagajärgede eest. Ebaõnnestumise korral ei saa ta süüdistada kedagi teist ega nõuda, et teised teda kahjude kandmisel abistaksid (nagu see toimub praegu Vahemeremaadega). Teiste abi vastuvõtmine tähendab oma vabadusest loobumist, sest tasuta lõunaid ei ole.

Isikuvabaduse astet maailma riikides hindab Freedom House, Eestit loetakse selles vabade riikide hulka kuuluvaks (<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=1>(25.01.2011)).

Liikumine selles skeemis vasakule tähendab isikuvabaduse vähenemist. Loovutades otsustusõiguse oma asjade üle teisele isikule, anname ennast „isa” eestkoste alla. Seejuures loodab igaüks, et tegemist on „hea isaga”, kes tahab ja viitsib mõelda ka tema

heaolule. Kui sõlmime töölepingu tööandjaga või astume mõne valitseja teenistusse, tähendab see tänapäeval ühe riigi kodakondsuse vastuvõtmist.

Äärmusvasakpoolseks ilminguks selles skeemis on totalitarism, milles üksikisikult on võetud jõu ähvardusel igasugune vabadus ning tema tahe võidelda oma vabaduse eest on murdunud.

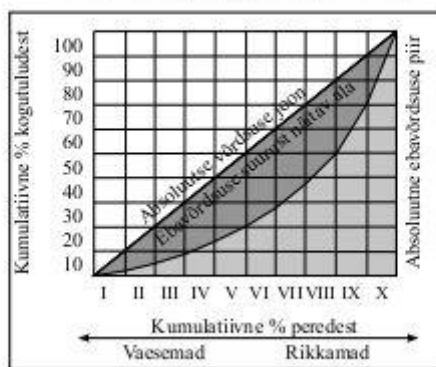
Vaba ja mittevaba ühiskonna murdejooneks on vastus küsimusele, kas inimene teenib riiki (valitsejat) või riik inimest.

Rikkus märgib inimeksistentsiks oluliste ressursside hulka ja jaotust isikute vahel. Selline ressurss on nii inimese materiaalseks toimetulekuks vajalik ja heaolu suurendav kinnis- ja vallasvara kui ka isiku tegevusvabadust ajas ja ruumis suurendavad teadmised, see tähendab ainealine ja ainetu vara. Rikkuse hulka arvatakse ka toimetulekuks mitte-vajalikud, kuid isikut teistest eristavad ja kõrgemale tõstvad asjad, mille omandiõiguse nimel on inimesed valmis midagi ohverdama.

Inimese materiaalse rikkuse määrab tema omandiõiguse ulatus ja tema käsutuses oleva väärtuskandja, raha hulk. Raha käsitletakse selles kontekstis töö konserveeritud väärtusena, mille kandja vormis ja väärtusühikutes lepib kokku sootsium. Rikkust kontsentreeriv ideoloogia on kapitalism ja selle äärmuslik vorm monopolism.

Materiaalse rikkuse jagunemist sootsiumis hinnatakse statistilisel meetodil ning väljendatakse Lorenzi kõveraga (joonis 3).

Joonis 3. Lorenzi kõver. Tumehall ala kirjeldab kogukonnas valitsevat ebavõrdsust. Gini koefitsient leitakse, jagades tumehalli ala sellest allapoole jääva helehalli alaga

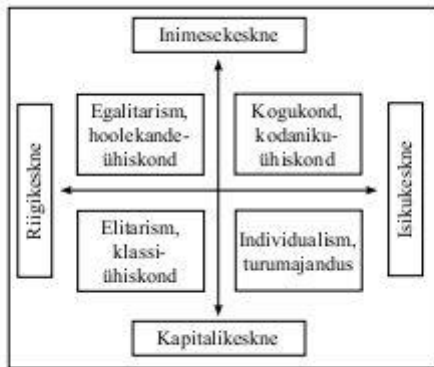

Materiaalse kapitali vastand on sotsiaalne kapital, mille olemasolu ja suurus ilmneb kõige selgemalt kriisiolukorras. Sattudes majanduskriisi või looduskatastroofi maavärina, vulkaanipurske, tsunami vms õnnetuse näol, kogeb igaüks oma sotsiaalse kapitali suurust ja näeb, kas keegi ulatab talle abistava käe või on ümbruses ainult inimesed, kes tahaksid teda voogudesse lükata. Rahast ja asjadest, nagu ka politseist, pole selles olukorras mingit abi. Sotsiaalset kapitali väärtustab humanistlik ideoloogia, selle äärmuslik vorm on kollektivism.

Sotsiaalse elukorralduse variatsioonid

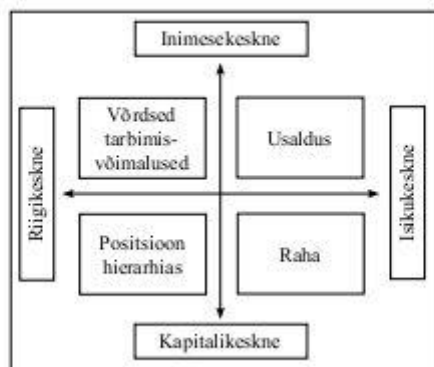
Sellisest kahemõõtmelisest koordinaatsüsteemist joonistub välja neli sotsiaalse elukorralduse vormi (joonis 4).

Joonis 4. Neli sotsiaalse elukorralduse vormi

Kogukondlikus elukorralduses on inimesi ühendav tegur usaldus (joonis 5). Algselt tähendas see tavaõigusel põhinevat naturaalmajanduslikku külaühiskonda, kus maa oli kogukonna ühisomanduses, kuid igaühel oli oma maatükk ja sellelt saadud saaki ümber ei jagatud. Kui keegi jäi hätta, siis koguneti talgutele ja lahendati probleem üheskoos. Näiteks kui ühe pere maja maha põles, pidi iga külapere andma mõned palgid ja uue maja ehitamiseks korraldati talgud. Kui kellelgi jäi maad üle, jagati see küla ühiskoosoleku otsusega ümber neile, kellel oli sellest puudus, sest maa oli küla ühis- ehk avalik omand. Selle elukorralduse nõrkuseks on soovimatus ja võimetus muuta oma käitumist muutavas keskkonnas ning ohuks usalduse kadumine inimeste vahel.

Joonis 5. Iga sotsiaalse elukorralduse keskmes on oma väärtus või eesmärk

Kogukondliku elukorralduse modernne versioon on otsedemokraatial põhinev **kodanikuühiskond**, mis eeldab kõrget haritust, asjadest arusaamist ja iseseisvat mõtlemist, seega võib seda nimetada arenguspiraali uueks tasemeks. (Poliitilises terminoloogias võiks siinkohal kasutada mõistet „kommunitarism”, kuid kuna sellel on tänapäeva Eestis meie ajaloost tulenev kõrvaltähendus, jääb autor algse mõiste juurde.)

Individualistliku elukorralduse keskmes on raha ja aluseks isiklik initsiatiiv – valmidus teha asju teisiti ja paremini. Kuna igaüks spetsialiseerub ühe töö tegemisele, siis peab ta toimetulekuks seda müüma ja saadud raha eest teiste kaupu ja teenuseid ostma. Kaupade ja teenuste vahetus toimub turul. Protsessi lihtsustamiseks kogunevad inimesed turu ümber ning linn on selle elukorralduse loomulik vorm.

Individualistlik elukorraldus eeldab haridust ja isiku tegevusvabadust, toimetulekuks tuleb spetsialiseeruda ja konkureerida turul, kus võidavad kõige innovaatilisemad. Sellise elukorralduse areng sõltub võimest hoida turg vabana. Vaba turumajandus kaob, kui

domineerima hakkavad rühmahuvid. Seda teostavad isikud, kes on tõusnud olulistele ametikohtadele ning tegutsevad perekonna-, klubi-, looži-, partei- vms ühenduse liikmete huvides.

Elitaristliku elukorralduse eesmärk on võimuhierarhias võimalikult kõrge positsiooni saavutamine. Selleks kasutatakse nii vägivalda kui ka pettust ning võitjate üle kohut ei peeta. Võimu teostatakse eluks hädavajaliku maa rentimise, loodusvarade kasutamise ja raha teel. Elitaristlik käitumismudel algab tänavalt, kus pommitakse möödakäijatelt raha. Edu saavutades tekib jõuk, kes nõuab katuseraha ettevõtjatelt, ning lõpuks areneb sellest välja sõjasalk, kes hakkab ümbruskonda terroriseerima ja maid alistama.

Kui inimesed alistuvad ja loobuvad oma vabadusest, sünnib klassiühiskond. Algelist ühiskonda valitsevad sõjapealikud (*warlord*) ja lääniisandad (*landlord*) vallutatud maa omandiõigusega. Alistatud rendivad maad, vabaduse säilitanutelt nõutakse terrori ähvardusel andami tasumist. Saadud vahenditega kaetakse eliidi ning nende võimu kaitsva sõjaväe ja kiriku ülalpidamise kulud. Alistatud kogukondi ühendab nende ühine süserään. Elitaristliku elukorralduse suurim oht on liigne edu – alistanud liiga suure territooriumi, ei suuda süserään seda enam isiklikult hallata ja ta võim hajub.

Egalitaristliku elukorralduse esmane eesmärk oli eliidi heaolu ohustava kuritegevuse piiramine. Selle elukorralduse sünnitas oht, mis tekkis hädasolijatest, kellelt ühiskond oli võtnud toimetuleku võimalused, kodu ja perekonna ning kes olid heidetud tänavale. Elitaristlikus ühiskonnas teostub see otsese vägivalda ning turumajanduses ebaõiglaste majandussuhete tõttu. Kui ühiskond võtab inimeselt kõik ja ei paku midagi vastu (isegi mitte eutanaasia võimalust), siis tekib tal õigus võtta eluks vajalik vägivallaga, sest elu säilitamiseks peab kusagilt saama toitu jm eluks vajalikku.

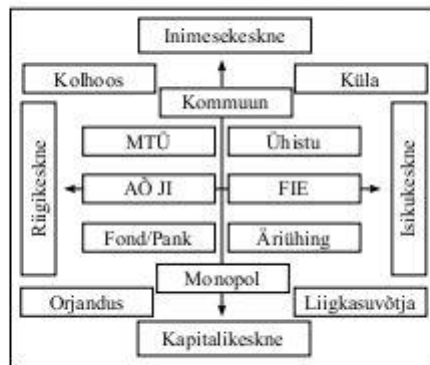
Kuna hädasolijate vägivald ohustab edukate vara ja elu, siis piisava ressursi (loe: tööstusühiskonna kasvava tööviljakuse) olukorras jõuab eliit mingil ajal arusaamale, et odavam on luua riiklik organisatsioon ja anda võim bürokraatiale, mis hakkab rikkust mõõdukas ulatuses ümber jagama. Andes hädasolijatele eluks vajaliku, võetakse neilt ära õigus kuritegevuseks. Kui algelises elitaristlikus ühiskonnas oli vaeste abistamise eesmärk minimaalse toimetuleku pakkumine, siis tööstus- ja teabeühiskonnas areneb see edasi võrdse heaolu, see tähendab võrdsete tarbimisvõimaluste nõudmiseks.

Egalitaristliku elukorralduse ohuks on liiga agar rikkuste ümberjagamine – kui inimesed saavad toimetulekuks vajaliku ise midagi tegemata, hakkab järjest rohkem inimesi lootma teiste abile ja kogu süsteem variseb kokku. Just seetõttu tõstavad tänapäeva egalitaristlikud liikumised igati esile hädasolijaid, kuid tegelikult abistavad neid minimaalselt.

Sotsiaalne elukorraldus ja ettevõtlusvorm

Konkreetselt riigi või ühiskonna majanduslik ja poliitiline elukeskkond realiseerub inimeste kaudu, keda seob üks sotsiaalne elukorraldus. Seejuures on määrav, kui palju on ühe või teise eluviisi kandjaid ja milline on nende koostöövõime oma huvide realiseerimisel. Kuna lõpptulemit mõjutab tugevasti ühiskonna tehnoloogilise arengu tase ja organiseerumise vorm, siis analüüsime, millist ettevõtlusvormi nad oma eesmärkide saavutamiseks rakendavad (vt joonis 6).

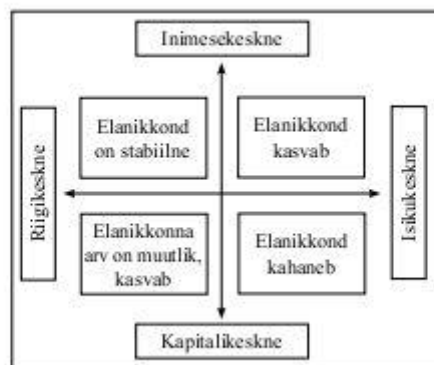
Joonis 6. Ettevõtlusvormid, mida sotsiaalsed elukorraldused rakendavad oma eesmärkide saavutamiseks

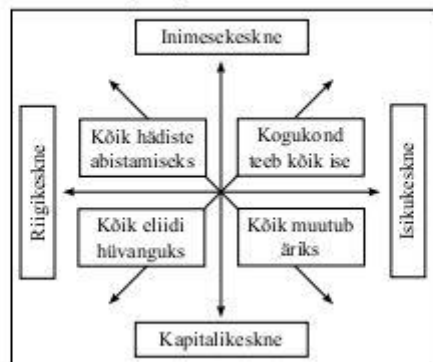
Märkus: AÕ JI – avalik-õiguslik juriidiline isik; MTÜ – mittetulundusühing; SA – sihtasutus; FIE – füüsilisest isikust ettevõtja.

Kogukondliku elukorralduse kõige olulisem tunnus majanduslikus kontekstis on püüdlus omavaralisusele. See tagab nii jätkusuutliku toimetuleku kui ka püsiva tööhõive. Lapsed on sellises elukeskkonnas rikkus, iibega probleeme ei ole (joonis 7). Teiste kogukondadega vahetatakse seda, mis üle jääb, ning sisse ostetakse ainult seda, mida ühel või teisel põhjusel ei suudeta ise toota. Ettevõtlusvormiks võiks nimetada küla (joonis 8).

Joonis 7. Sotsiaalse elukorralduse mudeli mõju rahvastiku juurdekasvule

Joonis 8. Domineeriva sotsiaalse elukorralduse mõju elu- ja majanduskeskkonnale

Kogukondliku elukorralduse uus arenguetapp – **kodanikuühiskond** – sünnib individualistliku turumajanduse põhjustatud tööstusrevolutsiooni tagajärjel. Tehnoloogia areng (traktorid, kombainid jms) hävitab algupärase küla kui ettevõtlusvormi. Inimlike

vajaduste raskuspunkt nihkub seejuures toimetulekuks vajaliku tootmiselt toodetu realiseerimisele turul. Kuna inimesed on alati ühes või teises vormis algtoodangu (põllumajandustooted, teenused, sealhulgas tööjõud) müüjad, siis satuvad nad turul ebavõrdsesse olukorda, kui kapital organiseerub ja hakkab müüjatele dikteerima, millistel tingimustel ja millise hinnaga nad oma toodangut müüa saavad.

Nn turutõrke olukorras, kus inimestelt on võetud vabadus realiseerida oma toodangut turul õiglase hinnaga, saab ta olukorda parandada, kui ühineb teistega, kellel on samasugused probleemid. Realiseerides oma toodangut ühistu kaudu, mille osanik ta ise on, saab ta parandada oma positsiooni turul ning tegevusest saadud kasum jaguneb vastavalt igäihe panusele – seega saab ta oma toodangust õiglase hinna, mitte ei jaga dividende. Samamoodi ühiselt kaupu otse tootjatelt ostes (kooperatiivkaubandus) saab ta säästa oma kulusid ning osta kaupu ja teenuseid õiglase hinnaga – tema kasu tekib säästust, mitte dividendide jagamisest. Kuid ühistulise ettevõtluse aluseks on inimeste isiklik initsiatiiv ja jätkuv osalemine ettevõtluses, seda ei saa keegi teha teise jaoks. Osalemine ettevõtte juhtimises ja raamatupidamise läbipaistvus tagab usalduse ning välistab olukorra, et ettevõtte juhtkond hakkab tegutsema isiklikest huvidest lähtudes (nagu see on kahjuks juhtunud Eesti tarbijate kooperatiivides). Rõhutan veel kord: ühistut eristab äriühingust see, et ettevõtte omanik on samal ajal ka selle teenuste tarbija, mistõttu kasumit jaotatakse ümberhindluse teel ning igäihe kasu suurus sõltub tema panusest ettevõtte käibesse.

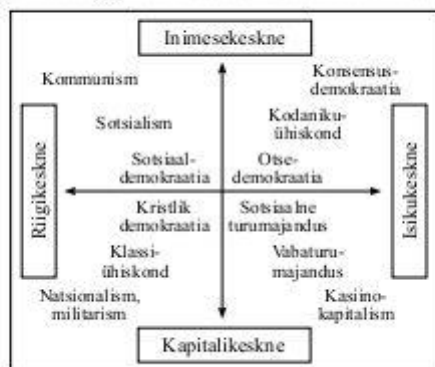
Individualistliku elukorralduse keskkonnas muutub kõik äri objektiks. Toimetulek ja heaolu sõltub sellest, kas ja kui palju inimene suudab müüa. Seejuures ei ole oluline, kas see on kaup, teenus, õigused, mõtted, või kui midagi muud üle ei jää, siis oma keha. Kõik, ka haridus, tervishoid, sotsiaalkindlustus, muutub äri objektiks, sest inimesed, kes neid teenuseid osutavad, tahavad samuti oma töö eest tasu saada. Kuna lapsed takistavad eneseteostust, heaolu saavutamist ja elumõnude nautimist, siis ei suuda linn ennast taastoota.

Kogu majandustegevus toimub äriühingu kaudu ja selle eesmärk on müüa oma toodang kolmandatele isikutele. Kõige vabam on oma tegevuses füüsilisest isikust ettevõtja (FIE), kuid selle tegevusvormi puuduseks on täielik isiklik vastutus (mis on turumajanduse vältimatu element) ning piiratud tegevusvõimekus.

Riskide maandamiseks ja konkurentsieelise saavutamiseks turul on kasulik ühendada oma kapital teiste omaga. Selleks sobib osaühingu või aktsiaseltsi vorm, kuid see tähendab isikliku otsustusvabaduse piiramist.

Individualistlikku elukeskkonda kujundab turuosaliste väärtushinnangute summa, see tähendab humanismi ja kapitalismi suhe. Kui eesmärgiks on pikaajaline ja jätkusuutlik äri, siis keskenduvad ettevõtted parema kvaliteedi ja hinnasuhte pakkumisele ning oma klientide hoidmisele. Seda võiks nimetada sotsiaalseks turumajanduseks. Kui domineerima hakkab vabaturumajandus, muutub turg globaalseks ja spetsialiseerumine süveneb. Kui aga eesmärgiks saab kasumi (loe: kapitali) maksimeerimine, hakkavad ettevõtjad tegutsema iidsete röövljõukude põhimõttel: „haara, mis suudad, ja jookse nii kiiresti, kui jaksad”. Liigkasuvõtmisele keskendunud majandust nimetatakse ka kasiinokapitalismiks (Strange 1997), selle kõige ilmekam vorm tänapäeval on SMS-laenud (joonis 9).

Joonis 9. Poliitiliste ja majanduslike ideoloogiate jagunemine vabaduse ja rikkuse jagunemist mõõtvas koordinaatsüsteemis

Elitaristliku elukorralduse eesmärk on koondada toimetulekuks vältimatult vajalikud ressursid eliidi kontrolli alla ja luua organisatsioon, mis aitaks hoida saavutatud positsiooni ning välistaks igasugused muutused. Elitarismi edu pandiks on juhi võime kaasata teisi inimesi oma eesmärgi saavutamist teenivatesse tegevustesse ning suutlikkust manipuleerida oma vastastega nii, et need ei suudaks koonduda. Kõik meetmed selle eesmärgi saavutamiseks on lubatud, sest tähtis on ainult tulem.

Kogu süsteem põhineb isikutel, kes suudavad alistada kogukonna, manipuleerida sellega ning koguda vajalikke ressursse. Nii maksusüsteem kui ka diplomaatia on nähtused, mis on omased elitaristlikule elukorraldusele. Kuna juhi puhul on oluline võime näha ettetulevasi arenguid, siis muutuvad oluliseks strateegia- ja hasartmängud. Need, kes seda ei suuda, otsivad tihti abi narkootikumidest, kaotajad otsivad lohutust alkoholist. Kõik need on elitaristliku elukorralduse loomulikud osad.

Algupärase elitaristlikus elukorralduses saab maa omandiõigus kuuluda vaid süseräänile (parun või hertsog) ja tema perekonnale. Teistel puudub selleks igasugune õigus, sest maarent ongi kogu majandussüsteemi alus. Kui individualistlik turumajandus hakkab domineerima elitaristliku üle, muudab eliit oma maavaldused ettevõtteks – fondiks (pr *fondation*, ingl *trust*, sks *Stiftung*), mis jääb impersonaalselt perekonna omandiks ning mille juhiks palgatakse tähelepanuväärsete võimetega finantsist. Selliste fondidega alistatakse oma kontrollile pangad ja turul domineerivad suurettevõtted, mille abil jätkatakse rikkuste ümberjagamist ning ebavõrdsuse säilitamist.

Egalitaarse elukorralduse eesmärk on hädasolijate aitamine eliidi turvalisuse ja riigi jätkusuutlikkuse kindlustamiseks. Kuningriikide ajal täitsid seda ülesannet religioossed organisatsioonid, modernses maailmas heategevad vaimulikud või ilmalikud organisatsioonid (NGO – valitsusvälised organisatsioonid). Eestis täidab seda rolli riiklik sotsiaalsüsteem, riigi poolt pealesunnitud sotsiaalkindlustussüsteem ja avalikule heategevusele orienteeritud mittetulundusühingud (MTÜ).

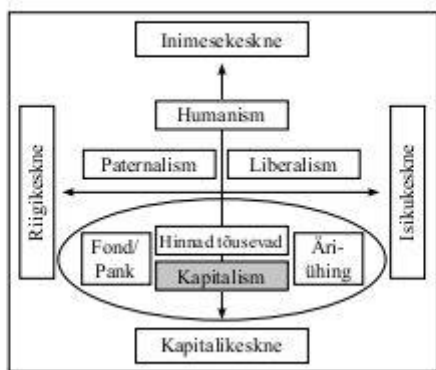
Egalitaarse elukorralduse aluseks on riik kui organisatsioon, millele eliit loovutab oma võimu olukorras, kus ta ei suuda enam ise sootsiumit valitseda. Riik tähendab bürokraatlikku organisatsiooni, mis vägivalla ähvardusel ohjeldab üksikisikuid, karistab kehtestatud korra rikkujaid, manipuleerib turuga ja kaitseb varjatult eliidi huve. Oma tegevuse finantseerimiseks kasutab ta ära oma haldusvõimekuse ning loob efektiivse maksu- ja eelarvesüsteemi.

Seega liberaalse turumajanduse alus on inimeste isiklik initsiatiiv, et soetada kaupu ja teenuseid õiglase hinnaga. Igasugune väline (loe: riik) sekkumine sellesse protsessi tähendab turul osalejate vabaduste piiramist ja turu kallutamist kellegi kasuks. Kuna riigil tekivad sekkumisest kasvavad tegevuskulud, siis tähendab see maksukoormuse suurenemist ja vastupidi. Liberaalse majanduse tunnused on vabadus ja vastutus. Kui keegi kahjustab oma vabadusega teise inimese vabadust, peab õigust mõistma kohus ja

tekitatud kahju tuleb kompenseerida rahas või tööga. Kui aga keegi teeb vale investeeringu, peab ta loomulikult kandma kahju, mitte üritama seda teiste kaela ajada nagu praeguses Euroopa finantskriisis.

Kapitalistlik turumajandus tegutseb rikkusi valitsevate fondide kontrolli all. Eesmärk on avalik või varjatud rikkuste ümberjagamine pankade ja suurettevõtete koostöös. Pangad emiteerivad virtuaalset laenu raha ja suurendavad sellega rahapakkumist turul. See võimaldab taas turul domineerivatel ettevõtetel hindu tõsta. Kapitalistliku arengu tugevust näitab inflatsioon (Eesti valuutakomitee süsteemis oli selleks elukalliduse indeks) suurus, samal ajal kui riigi maksukoormus jääb stabiilseks (joonis 11).

Joonis 11. Kapitalistlik majandusmudel põhineb eliidi poolt kontrollitavate pankade ja suurettevõtete koostööl

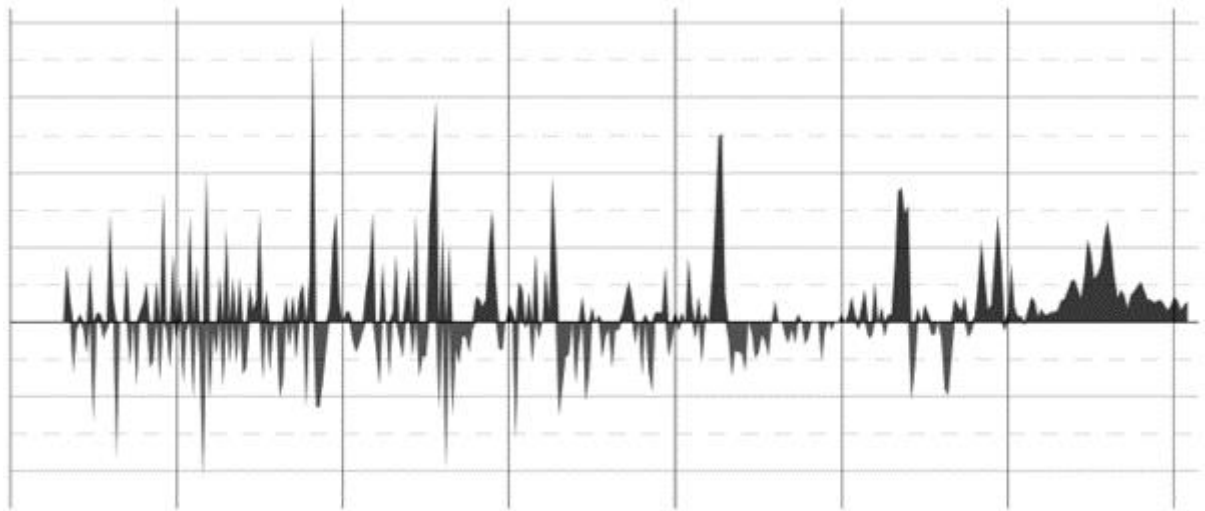

Kapitalistlik majandusmudel töötab nn aastaegade tsükliks:

- „kevad” alandavad pangad järsult intressimäärasid ja jagavad lahkelt virtuaalset laenu raha igale soovijale, kes vaevub kätt välja sirutama;
- „suvel” vili küpseb, see tähendab raha investeeritakse ja muudetakse reaalseks varaks – soovitatavalt kinnisvaraks. Kuna turul tekib raha ülepakkumine, on äriühingutel võimalus hindu järsult tõsta ning selle kaudu oma kasumimarginaale suurendada;
- „sügisel” korjatakse saak kokku. Ühel või teisel viisil tekitatakse likviidsuskriis, mis omakorda võimaldab põhjendada intressimäärade järsku tõstmist. Heausksed, kuid rumalad laenuvõtjad, kes on end lõhki laenanud, ei suuda enam oma laenu teenindada ja muutuvad maksevõimetuks. Laenuandjate väljaantud virtuaalne raha muutub reaalseks varaks, mis oligi kogu protsessi eesmärk. Vara, mis on loodud virtuaalse raha, inimeste säästude ja nende oma tööga, saab nutikate laenuandjate omaks;
- „talv” tähendab majanduskriisi, kus inimlik häda kasvab mõõtnatuks. Ratsionaalse majandusloogika kohaselt on see arusaamatu ja kahjulik kõrvalmõju, mis paneb kogu ühiskonna jätkusuutlikkuse kahtluse alla. Loodusliku valiku teooria kohaselt on see aga nn tõe tund, kui selgub, millised isendid (loe: inimesed) on elujõulised. Tegelikult korjab eliit sellel perioodil veel teisegi saagi – hingeliselt murdunud inimesed on suurepärane saak religioossetele institutsioonidele, karjastele, kes otsivad endale uusi lambukesi. Vaene ja murtud inimene, kes soovib loobuda oma vabadusest ja minna kellegi eestkoste alla, ongi elitaristliku elukorralduse aluseks.

Sellise fluktuatsiooni näide on Ameerika Ühendriikide inflatsiooni ja deflatsiooni tsüklite vaheldumine 1666–2004 (joonis 12).

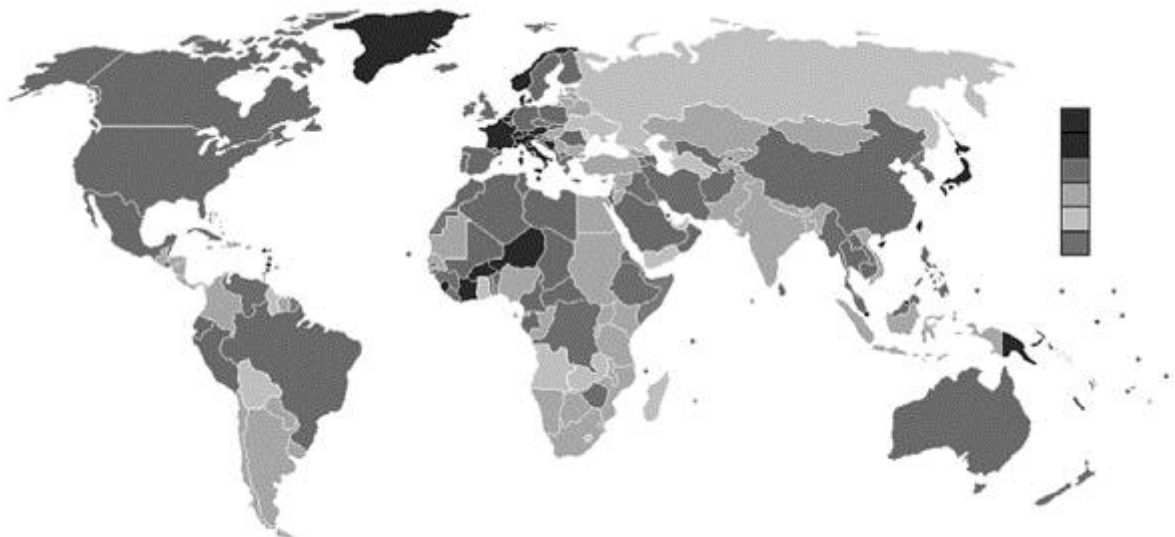
Joonis 12. Inflatsioon ja deflatsioon Ameerika Ühendriikides aastatel 1666–2004

Kapitalistliku turumajanduse keskkonnas pole enam õiglast hinda, sest tarbija ei kasuta oma vabadust ise otsustada, kellelt osta, ning kui hinnad on muutunud ebaõiglaseks, siis ise koostöös teistega luua ettevõtte, mis pakub toodangut õiglase hinnaga. Selle põhjus on usalduse kadumine inimeste vahel ja elu illusioonide maailmas – inimene eelistab sõna otseses mõttes ronida „kuldse puuri”, mis on tema ette riputatud. Üleminek vabast turumajandusest elitaristlikku kiireneb kriisiolukorras, sest siis saab ära kasutada inimeste hulgas domineerivat pettumust ning piirata kodanikuvabadusi ja peatada kodanikuühiskonna areng. Olenevalt ühiskonna arengu- ja inimeste haridustasemest langeb inimene pärisorja (pärast Rooma impeeriumi) või laenuorja staatusse (tänapäeval).

Paternalistlik käsumajandus tegutseb samuti eliidi kontrolli all, kuid selles omandab domineeriva rolli riiklik institutsioon, mida juhib süserään (joonis 13). Riigi vorm sõltub selle alusest: isevalitseja huvidele vastab orjanduslik kord, valgustatud monarhi ajal tekib klassiühiskond, kommunistlik ja fašistlik ideoloogia löid nii orjanduslikke kui ka seisuslikke ühiskondi. Vahe oli vaid selles, kui suur oli elanike vabaduse kaotus.

Joonis 13. Paternalistlik majandusmudel põhineb fondide ja heategevuslike organisatsioonide koostööl

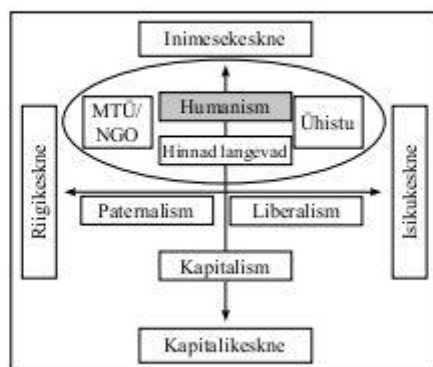
ALLIKAS: CIA ... 2008.

Paternalistlikke majandusi eristab üksteisest nende suhe individualistliku turumajandusega. Mida tugevamalt on inimeste vabadused maha surutud ja turuvabadused piiratud, seda rõhuvamaks ja majanduslikus mõttes mahajäänumaks see muutub. Totalitaristlikus ühiskonnas kaob vajadus juriidilise isiku tegevusvormi järele, sest kõik on niikuinii valitseja oma. Modernses territoriaalriigil põhinevas keskkonnas astuvad nende asemele avalik-õiguslikud isikud ja riigi omanduses olevad äriühingud. Et aga riiklikud ettevõtted on ikka ja jälle demonstreerinud oma arenguvõimetust, siis lõdvendab eliit kriisiolukorras oma haaret ja hakkab looma ühisettevõtteid (ingl *joint venture*) või aktsiaseltse, milles on osalus ka eraisikutel.

Iga ühiskonna ja riigi tugevus sõltub selle liikmete tugevuse kogusummast (*à la* kett on nii tugev, kui tugev on tema kõige nõrgem lüli), seega ebaõigluse kasvades suureneb ka rahulolematute hulk ning see võib hakata ohustama riiki. Agressiivsed rahulolematud on ohtlikud valitsevale eliidile. Nende viha ja agressiivsuse rahustamiseks on vaja riiklikku heategevust, mis hangib oma tegevuseks vajalikud vahendid maksudest. On paradoksaalne, et nii tulumaks kui ka astmeline maksumäär võeti 19. sajandil kasutusele riikides, kus valitseval positsioonil oli paternalistlik elitarism (Suurbritannia ja Austria-Ungari kuningriik). Paternalistliku majandusmudeli tunnus on stabiilsed hinnad, kuid maksukoormus kasvab võrdeliselt vabaduse vähenemisega.

Humanistlik majandusmudel peaks esitatud skeemist lähtudes põhinema kodanikuühiskonna ja egalitaarse elukorralduse koostööl (joonis 14). See ei ole aga nende olemust arvestades võimalik, sest ei kogukondlikus ega modernses kodanikuühiskonnas, mille alus on ühistuline ettevõtlusvorm, ei teki sellist rikkuste erinevust inimeste vahel, et seda saaks hakata ümber jagama. Seega välistab üks pool teise olemasolu.

Joonis 14. Humanime majandusmudel peaks põhinema ühistute ja heategevuslike organisatsioonide koostööl, kuid see pole olemuslikult võimalik, sest ühe tegevus välistab teise olemasolu

Egalitaarse elukorralduse probleem on taas see, et kui hakatakse efektiivselt rikkusi ümber jagama, muutuvad kõik võrdselt rikasteks (või vaesteks) ning eesmärgi saavutamise tõttu tuleb tegevus lõpetada. Lisaks on egalitaarseid põhimõtteid järgivad ettevõtted ebaefektiivsed ning ei suuda konkureerida turumajanduslikus keskkonnas.

Siinkohal tuleks välja tuua ka kolhoosi ja kommuuni (ka kibutsi) erinevuse. Mõlemat ühendab ettevõtluseks vajaliku (mõnikord ka muu) vara ühisomandus ning tootmisest laekunud tulu minek organisatsiooni valdusesse. Laekunud tuludega kaetakse igapäevasest elust johtuvad kulud, organisatsiooni liikmetele makstakse ainult nn tasku-

või toiduraha. Kolhoosi eristab kommuunist see, et ta ei ole vaba oma toodangu realiseerimisel, näiteks pidid kolhoosid NSV Liidus müüma oma toodangu määratud hinnaga riigile, kes siis selle kasuga edasi müüs. Nii püsis näiteks teravilja kokkuostu hind aastatel 1929–1953 stabiilselt 8 rubla 100 kg rukki eest, kuid riik müüs selle maailmaturul edasi 335 rublaga (Humphrey ... 1983, 96). Kui kolhoosil tekkis seetõttu kahjum (sest hind kattis lõpuks ainult 1/3 tootmiskuludest), pidid kolhoosi liikmed tekkinud kahju kompenseerima vastavalt tehtud tööpäevadele (mida enam oli inimene töötanud, seda rohkem pidi ta kompenseerima). Sellises olukorras, kus puudus ka liikumisvabadus, oli inimene orja seisundis.

Juhtumianalüüs teooria kontrollimiseks

Eespool esitatud teoreetilise mudeli vastavust tegelikule elule saab kontrollida juhtumianalüüsi põhjal. Võtame analüüsi aluseks AS-i Tallinna Vesi ümber lahvatanud majanduspoliitilise ja ühiskondliku konflikti.

Tegemist on vee- ja kanalisatsioonivõrku haldava loomuliku monopoliga, mis pakub teenust enam kui sajale tuhandele kliendile ning mille pakutavat teenust tarbib rohkem kui 400 000 inimest. Ettevõtte asutati 1867. aastal ning valdav osa võrgustikust on välja ehitatud linna või riigi rahadega, mis omakorda on saadud maksude kogumisest.

Aastal 1997 muudeti Tallinna Vesi munitsipaalettevõttest aktsiaseltsiks ning 2001 erastati osaliselt. Erastamisleping pakkus investoritele, kes pärinesid Suurbritanniast (United Utilities), suurepärasest võimalust tõsta järjepidevalt teenuse osutamise hinda ning loomulikult on nad neile lepinguga pakutud võimalust kasutanud. Kui 2003. aasta alguses oli tarbija hind 16,00 krooni/m³, siis 2012. aasta aprillis juba 32,48 krooni/m³, see tähendab kaheksa aasta jooksul hinnatõusu 203 protsenti (autori kui tarbija andmeil), ning järgmise viie aasta jooksul tahab ettevõtte hinda veel vähemalt 14 protsenti tõsta. Samal ajal oli ettevõtte puhaskasumi marginaal kasvanud 2010. aasta lõpuks 64 protsendini, millest suurem osa on ka omanikele dividendidena välja makstud (Tallinna Vesi ... 2011).

Kuna selle teenuse tarbimist ei saa vältida, on jätkuv hinnatõus põhjustanud linnaelanike proteste ja hakanud mõjutama isegi riigi poliitilisi arenguid. Kui konkurentsiamet ei aktsepteerinud ettevõtte hinnatõusu taotlusi, kaebas ettevõtte otsuse kohtusse ning pöördus abi saamiseks Euroopa Kohtu poole.

Vaatlen selle konflikti lahendusi eespool esitatud teooriast lähtudes. Olemuslikult on tegemist turutõrkega, mida saab lahendada nii paternalistliku kui ka liberaalse majandusmudeli põhimõtteid järgides.

Paternalistlikud lahendid

Egalitaristlikud lahendused lähtuvad arusaamast, et mina ise ei saa midagi teha, kuid keegi (antud juhul valitsus) peab lahendama probleemi. Seega eeldatakse paternalistlikku sekkumist (n-ö karjase appikutsumist), mis toimub kas vägivaldselt või seadusandlikke meetmeid kasutades riigi bürokraatliku masinavärgi kaudu.

Kui ühiskond on tugevalt polariseerunud ja viha rikaste vastu kasvab, on tõenäoliselt lahendiks ettevõtte natsionaliseerimine (sellist lahendust seostatakse tavaliselt kommunistliku ideoloogiaga). Olenevalt domineerivast valitsussüsteemist muudetakse ettevõtte kas riigiasutuseks või riigi omanduses olevaks ettevõtteks. Selle uurimistöö autor töötas 1990. aastatel Tallinna Linnavolikogu majandusnõunikuna. Kuna Tallinna Vesi oli

munitsipaalettevõtte, on autor tuttav tolleaegse praktikaga, mida võiks kirjeldada järgmiselt:

- linna poliitikutest juhtkond üritas hoida ettevõtte poolt müüdava vee müügi ja kanalisatsiooniteenuse osutamise hinda rõhutatult madalal, et võita tarbijate poolehoidu valimistel;
- ettevõtte nõukogus olid valdavalt poliitikud, kes kasutasid meeeldi ettevõtte pakutavaid hüvesid töötasu, ametiauto ning väliskomandeeringute vormis;
- ettevõtte ei suutnud teenuse pakkumiseks kasutatavat võrku tehniliselt korras hoida ega investeringuid teha (s.t rajada vee- ja kanalisatsioonivõrku linnaosadesse, kus see puudus), avariid olid sagedased ning märkimisväärne osa veest voolas tihti lihtsalt tagasi sinna, kust see võetud oli.

Tänapäeval ei poolda Tallinnas sellist äärmuslikku (kommunistlikku) lahendit ei poliitikud ega valdav osa elanikkonnast, seetõttu pole sellise lahendi realiseerimine ilmselt tõenäoline, sest kodanikud pole valmis pöörduma tagasi aega, kus nende hääl ei maksa midagi ning asjad otsustatakse partei keskkomitees.

Teine, paternalistlik, kuid suuremaid vabadusi jättev lahend oleks see, kui jätaksime ettevõtte eraomandusse ning keskenduksime seadusandlike piirangute kehtestamisele. Kuna selline praktika on omane sotsialistlikele valitsustele, siis on tähelepanuväärne, et just sellise algatuse tegi nime poolest konservatiivne erakond IRL.

Kui riik järgib õigusriigi põhimõtteid, siis ei saa vastu võtta seadust, mis piirab ühe ettevõtte tegevusvabadust. Sellise seaduse vastuvõtmine Euroopa Liidu õigusruumis on mõeldamatu. Eesti praeguses majanduskeskkonnas ei õnnestu ilmselt kehtestada ka seadust, mis piiraks kõigi ettevõtete kasumimarginaali näiteks 20 protsendile.

Tõenäolisem oleks sellise piirangu kehtestamine ettevõtetele, mis haldavad monopoolseid infrastruktuuri ettevõtteid, kuid sellisel juhul kaoks erakapitali huvi investeerida riigi majandusarengu seisukohalt määrava tähtsusega ettevõtetesse. Peale selle tähendaks sellise ettevõtlusvabadust piirava sätte kehtestamine, et mingi riiklik institutsioon peab hakkama tegema järelevalvet seadusandliku piirangu objektiks olevate ettevõtete üle.

Lõppkokkuvõttes tähendaks see ühelt poolt kodaniku- ja ettevõtlusvabaduste olulist piiramist ning teiselt poolt maksukoormuse tõusu, sest järelevalvet teostavate institutsioonide ülalpidamine pole odav.

Kolmas ja kõige suuremaid vabadusi pakkuv lahendus jätaks ettevõtjatele nii nende ettevõtted kui ka kasumi kogumise mängurõõmu ning pakuks veel lisarõõmu poliitikutele ja bürokraatidele riigistada nn kasumi liigne osa kõrge ettevõtte tulumaksuga või kapitalikasumi maksuga, et saadud vahenditega abistada hättasattunuid. Tulemuseks oleks täiuslik majanduskeskkond, kus kõigil on rõõm tegutseda: ühtedel hindu tõstes ja kasumit suurendades ning teistel ettevõtte tulumaksu suurendades ja saadud tuludest hädalisi aidates (häälte püüdmise eesmärgil). Selline praktika on omane Euroopa sotsiaaldemokraatlikele valitsustele.

Viimane lahend tähendaks siiski kõige väiksemat kaotust, sest vabadusi piirataks vaid kasvava maksukoormusega. Kuid majanduse efektiivsus ning selle konkurentsivõime rahvusvahelises keskkonnas ilmselt langeks, sest „suurem osa aurust” kuluks ümberjagamisele.

Kõik eespool kirjeldatud lahendid kuuluvad elukorralduse mudelis nn vasakul-üleval asuvate ehk egalitaarsete lahendite hulka ning neid eristab üksteisest vaid see, millises ulatuses peavad isikud oma vabadustest otseses või kaudses mõttes loobuma. Praktikas tähendavad kõik need lahendid oma heaolu ja toimetuleku usaldamist eliidi ning seda esindava bürokraatia kätte. Eespool kasutatud koordinaatteljestikus tähendab see liikumist horisontaalteljel vasakule. Vertikaalses mõõtnes eristab erinevaid lahendusi see, kui palju vara jääb ettevõtjatele ja kui suur osa sellest läheb riigile ümberjagamiseks.

Liberaalne lahend

Eespool kirjeldatud turutõrget saab lahendada ka liberalistliku turumajanduse põhimõtteid järgides, välistades seejuures riigi sekkumise vajaduse. Meenutagem, et liberaalne majandusmudel põhineb üksteist vastastikku tasakaalustavatel jõududel.

Kui on tekkinud turutõrge monopolse äriühingu vormis, siis liberalistlikus turumajanduses tasakaalustatakse see teise turutõrkega, mille mõjuvõim tasakaalustab esimese.

Praktikas tähendaks see, et tarbijad, kes ei ole rahul monopolse ettevõtte pakutava teenuse hinna ja kvaliteedi suhtega, saavad vabas ühiskonnas moodustada ühe veetarbijate ühistu, mis ühendab kõiki või enamikku vee- ja kanalisatsiooniteenuse tarbijaid.

Turul tekib nüüd olukord, kus ühel pool on üks monopolne ettevõtte, kellel on kaup – vesi – ja kes tahaks selle müügist tulu teenida, teisel pool samuti üks monopolne ettevõtte, kellel on raha ja kes tahaks väga seda vett tarbida. Osaliste mõjuvõimud tasakaalustuvad ja nad on sunnitud leidma vastastikku rahuldava lahendi, sest mõlemal puuduvad alternatiivid ja šantaaživahendid. Lõpptulem oleks õiglane hind, kuid selle saavutamine sõltub läbirääkimistest ning rakendatavatest meetmetest.

Teoreetiliselt on võimalik ka karmim lahend. Kui AS Tallinna Vesi kui börsiettevõtte keeldub läbirääkimistest ja esitab ultimaatumi, võib veetarbijate ühistu alata paralleelse võrgu ehitamise projekti (kuigi see tundub majanduslikus mõttes hullumeelsusena). Sellisel juhul algab närvide mäng, milles mõlemad peavad tegema väga suuri panuseid. Kui aga veetarbijate ühistu suudab mängu välja mängida, valmistades suure meediakära saatel projekti ning tuues lõpuks koguni kohale ekskavaatori, võib börsiettevõtte aktsiate omanike närvi katkeda ning nad hakkavad oma aktsiaid realiseerima.

Börsiettevõtte aktsiate hinna määrab tema tulevikus laekuva kasumi kogusumma. Kui see hakkab vähenema või laekumise perspektiiv muutub ebakindlaks või koguni olematuks, sest tekib paralleelne võrk ja kogu ettevõtte võib muutuda väärtusetuks, hakkab aktsiate hind langema ning veetarbijate ühistu võib kogu ettevõtte soodsalt üle võtta.

Juhtumianalüüsi järeldus

Paljudest rahvusvahelistest uuringutest ja hinnangutest lähtudes võib väita, et Eesti on vaba riik, kus domineerib turumajandus. Majandusvabaduse indeks andis näiteks 162 riigi uuringus Eestile 12. koha ning see oli parim tulemus postkommunistlike riikide hulgas (Index ... 2008).

Kui vee- ja kanalisatsiooniteenuse hind oleks tõepoolest ebaõiglaselt kõrge, peaksid sellest mõjutatud isikud astuma vastusamme ja asutama näiteks Tallinna veetarbijate ühistu.

Sellise ettevõtte asutamise- ja halduskulud ei ületaks ühe isiku kohta ilmselt kümmet euro senti tarbija kohta, kuid selle mõju oleks kiire ja efektiivne. Ühistuline ettevõtlusvorm aitaks säästu taotlemisega saavutada õiglase hinnataseme.

Kuna Tallinna elanikud ei ole astunud ühtegi sammu ja pole ka teada, et neil midagi sellist kavas oleks, tuleb teha järeldus, et alternatiivsed lahendused on praegusest kallimad ning seetõttu pole tarbijad soovinud initsiatiivi üles näidata.

Sellest johtub järeldus: vee hind Tallinnas on õiglane.

Alternatiivse järeldusena võiks oletada, et kõik Eesti ühiskonda ja selle majandust hinnanud isikud on eksinud ja Eesti ei ole vaba turumajandusega riik ning seetõttu ei saa kodanikud oma olukorra parandamiseks midagi teha. Sellises majanduskeskkonnas ongi hinnad ebaõiglased ja tarbijatel puudub sellel teemal sõnaõigus.

Faktid viitavad osaliselt sellise oletuse õigsusele, sest Eesti valitsus on täielikult maha vaikinud ÜRO väljakuulutatud ühistulise ettevõtluse aasta (United Nations Declares 2012) ning ka Eesti president eelistab sellel teemal mitte rääkida. (Autor palus presidendi vastuvõttu, kuid presidendi nõunikud keeldusid tema nimel sellest, viidates küsimuse ebaolulisusele ning seose puudumisele kodanikuühiskonna teemaga.) Eesti seadused on samuti kohati ühistute suhtes diskrimineerivad, keelates otseselt seda tüüpi ettevõtete tegevuse kaugkütte- ja elektrivõrkude haldamisel ning kindlustusteenuste osutamisel ja piirates nende tegevusvõimalusi pangandussektoris. Samal ajal on näiteks Hispaanias keelatud kasumit taotlevatel äriühingutel õnnetuskindlustuse teenust osutada, sest teiste õnnetuste arvel rikastumine on ebaeetiline.

Olukorda võib seletada ka nii, et ühiskond on küll põhimõtteliselt vaba, kuid selle liikmed ei tea, kuidas oma õigusi kaitsta, või ei oska seda teha koostöövõimetuse ja usalduse puudumise tõttu või ei julge oma õiguste kaitseks välja astuda. Selle arusaama õigsusele viitab ka Soome professori Panu Kalmi uurimus, millest selgub, et pärast II maailmasõda kadus Euroopa riikides (see kehtib ka Nõukogude Eesti ning praeguse Eesti Vabariigi suhtes) kasutatud majandusõpikutest informatsioon ühistulise ettevõtlusvormi kohta (Kalmi 2006). See asjaolu viitab taas elitaarsele elukorraldusele, millele on omane teadmiste piiratud ja valikuline jagamine, inimeste eristamine ja üksteise vastu üleskihutamine omavaheliste konfliktide tekitamiseks.

Lähtudes eespool öeldust võib Eesti majandusmodelit nimetada kapitalistlikuks turumajanduseks, kuid kindlasti mitte liberaalseks turumajanduseks.

Eespool esitati veel väide, et liberaalses majandusmodelis on ühistulisel sektoril tugev osakaal ja see pidurdab hinnainflatsiooni. Tugeva ühistulise sektoriga riigid Euroopa Liidus on Soome, Taani, Holland, Austria, Šveits ja Saksamaa, kuid see sektor moodustab märkimisväärse osa ka Prantsusmaa, Hispaania, Inglismaa, Iirimaa ning teiste Lääne- ja Lõuna-Euroopa riikide majandusest. Kui võrrelda nimetatud riikide inflatsiooni taset enne majanduskriisi Eesti omaga, võib tähele panna, et just nendes riikides oligi inflatsiooni tase madal (Inflation Conversion ...). Tugev ühistuline sektor riigi majandusmodelis pidurdab põhjendamatut hinnatõusu ja sellega ka inflatsiooni ning säilitab riigi konkurentsivõime rahvusvahelises konkurentsivõimsuses. Eesti majandusmodelis ühistud puuduvad, seetõttu on siinsele majandusele iseloomulik kiire tarbijahinna tõus, eriti panganduse, kindlustuse ja kaubanduse valdkonnas, mis järjepidevalt kahandab meie rahvusvahelist konkurentsivõimet (joonis 15).

Eesti tarbijakaitse nõrkust võitluses hinnatõusuga võib samuti selgitada ühistulise sektori puudumisega. Ühistus on ettevõtte omanik ja selle teenuste tarbija üks ja sama isik, seetõttu kaob sellises ettevõttes mõte taotleda täiendavat kasumit, sest mitmekordsed ülekande- ja arvestuskulud ning tulumaksu tasumise kohustus sööb peaaegu poole, mis ta tarbijana eelnevalt tasus. Kuna aga ühistu ei taotle täiendavat kasumit, vastab tema hinnatase tegelikele kuludele ning seda saab kasutada võrdlusalusena, sealhulgas eriti pikaajaliste protsesside hindamisel.

Eesti vajab diskussiooni ühistulise ettevõtluse teemal

Artikli eesmärk oli uurida liberaalse ja kapitalistliku turumajanduse erinevusi ning nende mõju reaalmajandusele. Uuringu käigus ilmneseid selged erinevused nende vahel ja ka põhjused, millega püstitatud eesmärk saavutati.

Samuti ilmnese, et majanduspoliitika uuringute jätkamise seisukohalt oleks tulemuslik üle minna mitmedimensioonilisele mõtlemisele. Üks võimalus sellel teel oleks võtta kasutusele sotsiaalse elukorralduse kontseptsioon. Mitmedimensioonilise mudeli rakendamine vähendab vastandumisi ühiskonnas ja sellest johtuvaid konflikte, sel ajal kui ühemõõtmelise mõtlemise puhul tähendab nõusolek ühe ideoloogiaga automaatselt vastandumist vastupidisele.

Artikkel pakub ühte võimalikku viisi, kuidas orienteeruda ühiskondlikus ruumis, analüüsida ja kirjeldada protsesse ning diskuteerida nende rakendamise ratsionaalsuse üle otsese vastandumiseta. See on eriti oluline ajal, kui maailma majandust tabavad järjest rängemad kriisid ning suureneb vajadus välja töötada uued majanduspoliitika alused.

Uurimistöö kõige olulisem tulemus on siiski liberaalse ja kapitalistliku turumajanduse erinevuste selgitamine ning ühistute ja kodanikuühiskonna seoste esitlemine. Arvestades ühistulise ettevõtlusvormi olulisust ja ÜRO väljakuulutatud ühistulise ettevõtluse aastat, oleks ka Eestis viimane aeg alustada avalikku diskussiooni sellel teemal. Eriti oluline roll selle diskussiooni alustamisel ja käigushoidmisel on majandusteadlastel.

Autor tänab märkuste ja täpsustuste eest Tallinna Tehnikaülikooli emeriitprofessorit Ülo Kaevatsit.

¹ Kõnekeeles võib mõistet „sotsiaalne elukorraldus” märkida ka sõnaga „eluviiis”, varasemates töödes on kasutatud ka „valitsuskultuuri” (Tammert 2007).

² Loomulik monopol on ettevõtte, mille tegevus põhineb infrastruktuuri rajatisel, mille kaudu ta oma kaupa müüb või teenuseid osutab ning mida teisel ei ole võimalik majanduslikult konkureeriva võrguna välja ehitada. Loomulik monopol on vee- ja kanalisatsiooni- ning elektri- ja sideteenuseid osutavatel ettevõtetel.

Märkus: Joonised 1–11, 13 ja 14 on autori koostatud.

Kasutatud kirjandus

CIA World Factbook data 2008. Wikimedia Commons.

Freedom House. – <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=1> (25.01.2011).

Hechter, M., Horne, C. (2003). Theories of Social Order. Stanford, CA: Stanford University Press.

Humphrey, C. (1983). Karl Marx Collective: Economy, Society and Religion in a Siberian Collective Farm. Cambridge: Cambridge University Press.

Index of Economic Freedom. „Executive Summary” 15 January 2008. Retrieved 4 February 2008. –
http://www.heritage.org/research/features/index/chapters/pdf/index2008_execsum.pdf (15.08.2011).

Inflation Conversion Factors for Years 1774 to estimated 2018. –
<http://oregonstate.edu/cla/polisci/faculty-research/sahr/infcf17742007.pdf> (25.01.2011).

Kalmi, P. (2006). The Disappearance of Co-operatives from Economics Textbooks. Helsinki School of Economics.

Science Daily, 2011, April 20. –
<http://www.sciencedaily.com/releases/2011/04/110420152059.htm> (15.08.2011). **Strange, S. (1997).** Casino Capitalism. Manchester (etc): Manchester University Press.

Tallinna Vesi näitas aasta lõpus 64% kasumimarginaali. –
<http://ap3.ee/article/2011/1/28/tallinna-vesi-teenis-7-9-miljoni-eurose-kvartalikasumi> (28.01.2011).

Tammert, P. (2007). Kolm valitsuskultuuri ja Eesti tulevik. Tallinn: Aimwell.

United Nations Declares 2012 International Year of Cooperatives. Press Release DEV/2784 (21.12.2009). – <http://www.un.org/News/Press/docs/2009/dev2784.doc.htm> (25.01.2011).

Wildavsky, A., Webber, C. (1986). A History of Taxation and Expenditure in the Western World. New York: Simon and Schuster.